

ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ ШКОЛЯРІВ У СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ НАУЦІ

У статті дається визначення поняттю "активність", визначаються складові активності школярів, розглядаються рівні пізнавальної, інтелектуальної активності, взаємозв'язок активності і самостійності.

Ключові слова: активність, самостійність, творча активність, рівні пізнавальної активності.

Розвиток особистості представляє собою складний психолого-педагогічний процес, який вимагає максимальної концентрації фізичних, інтелектуальних та вольових зусиль, тобто максимальної активності.

Поняття "активність" у загальнофілософському аспекті має досить широкий, універсальний характер і охоплює основні види активності: біологічну, психічну, соціальну. Активність трактують як провідну рису людської особистості (М.Лазарев, В.Лозова); здатність до свідомої трудової й соціальної діяльності (С.Гончаренко); діяльний стан особистісних потреб (Ю.Воробйов); якість ставлення людини до життя й діяльності (В.Сухомлинський); одну із властивостей особистості, посилену, енергійну діяльність (Л.Кондрашова); готовність до оволодіння знаннями (Н.Половнікова); вольовий стан, що характеризує посилену пізнавальну роботу особистості (Р.Нізамов); прагнення мобілізувати морально-вольові зусилля та досягнення цілей пізнання (Т.Шамова).

Слід зазначити, що існує декілька напрямів у визначенні поняття "активність". Розглянемо деякі з них.

1. Активність – це невід'ємний атрибут матерії, особлива властивість усіх живих систем (Н.Берштейн, Ю.Воробйов, М.Дьомін, М.Каган, М.Маргуліс). Ці вчені розрізняють біологічну та соціальну активність особистості. З їх точки зору, біологічна активність є вродженою, соціальна ж активність може змінюватися у зв'язку зі зміною особистості і того середовища, в якому ця особистість розвивається. Ми вважаємо, що це дозволяє цілеспрямовано займатися формуванням активності кожної особистості.

2. Активність – це якісна характеристика діяльності (В.Коган, В.Сагатовський, В.Сергєєв, Л.Станкевич).

3. Активність – це риса особистості (М.Данилов, А.Лазурський, В.Лозова, Т.Мальковська, Т.Шамова, Г.Щукіна).

Цікавим є той факт, що у зарубіжній науці ХХ століття виокремилися три напрями щодо розробки проблеми активності особистості:

- Біологізаторська концепція (Е.Торндайк, К.Бюлер, А.Дженсен та ін.). Прибічники біологізаторської концепції провідну роль у формуванні й розвитку активності особистості відводять природно-біологічному началу і вважають, що основні психічні властивості особистості закладені у самій природі людини, що визначає її подальший життєвий шлях. Особливо яскраво цей напрям проявився в антропологічній теорії Чезаро Ломброзо, який розглядав злочинність в якості біологічного, а не соціального феномена.

- Біхевіористична концепція (Дж.Уотсон, Е.Газрі, Е.Торндайк, Б.Скіннер та ін.) заперечує біологічні задатки організму і не враховує його психологічних особливостей; відбувається механічне трактування поведінки особистості.

- Психолого-гуманістична концепція (А.Маслоу, К.Роджерс та ін.) убачає формування та розвиток активності особистості у певних мотивах, потребах і прагненнях: самоактуалізація, повний розвиток свого потенціалу (А.Маслоу), "тепле, позитивне, прийнятне" ставлення (К.Роджерс) та ін.

Таким чином, питання про сутність "активності" є багатоаспектним, що засвідчує складність самого визначення. Активність може розглядатися і як загальна категорія, і як

біологічна, психологічна, фізіологічна особливість індивіда. У біологічному аспекті активність вивчається у зв'язку з пристосуванням організму до навколишнього середовища. Фізіологічний аспект охоплює активність у плані регулятивної функції мозку. Психологи співвідносять активність із діяльністю, в якій суб'єкт змінює свою поведінку і свої психологічні особливості. При цьому розрізняються такі види активності: надінтуїтивна, загальна, пошукова, психічна, наднормова та ін.

На сучасному етапі розвитку психолого-педагогічної науки проблема активності особистості залишається однією із найактуальніших і репрезентується всебічно і досить ґрунтовно (А.Алексюк, В.Буряк, М.Лазарев, В.Лозова, Л.Мамот, Л.Охотін, В.Паламарчук, М.Савіна, О.Савченко, С.Сисоєва, М.Чернишова, Т.Шамова, В.Шпак, Г.Щукіна та ін.).

У педагогічній енциклопедії дається визначення активності як "найважливішої риси: здібності змінювати навколишнє середовище у відповідності до власних потреб, поглядів, цілей. Активність проявляється в енергійній, інтенсивній діяльності, навчанні, у суспільному житті, різних видах творчості, у спорті, в іграх і т.д." [3].

Український педагогічний словник трактує активність особистості як "здатність людини до свідомої трудової і соціальної діяльності, міру цілеспрямованого, планомірного перетворення нею навколишнього середовища й самої себе на основі засвоєння нею багатств матеріальної і духовної культури. Активність проявляється у творчості, вольових актах, спілкуванні".

У контексті нашого дослідження особливо важливою є думка А.Кирсанова, який розглядає поняття "активність школярів" як:

1. живу, активну діяльність, направлену на виконання отриманого завдання;
2. виявлення цілеспрямованої уваги до роботи на уроці та в позаурочний час;
3. свідоме, вольове, цілеспрямоване виконання розумової та практичної роботи, необхідної для оволодіння знаннями, уміннями та навичками [2].

Складовими активності школярів учений виділяє:

- наявність зрозумілої для дітей цільової установки, яка сприяє підвищенню дитячої активності;
- інтерес до роботи, який зумовлюється цільовою установкою та самим процесом оволодіння новими знаннями та навичками;
- активна робота учнів над навчальним матеріалом, критичне опрацювання отриманої інформації, опора на отриманий життєвий досвід;
- організація співробітництва та взаємодопомоги.

Наукова школа Г.Щукіної (Ф.Савіна, В.Максимова, О.Роботова, І.Шапошнікова, В.Липник та ін.) визначає пізнавальну активність як суть пізнавальних інтересів. Особливістю пізнавального інтересу вони зазначають здатність збагачувати та активізувати процес не тільки пізнавальної, але й будь-якої іншої діяльності, оскільки пізнавальне начало є у кожній з них [5, с. 17]. Учені Г.Щукіна, Ф.Савіна, В.Максимова, О.Роботова, І.Шапошнікова, В.Липник та ін. виокремлюють три рівні пізнавальної активності школярів.

1. Репродуктивна активність характеризується активністю школярів під дією тільки зовнішнього стимулу (вимоги вчителя, вихователя).

2. Пошуково-виконавська активність проявляється у самостійному пошуку школярами найбільш раціональних шляхів вирішення отриманих завдань.

3. Творча активність, як найвищий рівень активності школярів, характеризується не лише активним пошуком, але й оперуванням різними способами вирішення поставлених задач, у ході виконання яких учні знаходять власні шляхи, котрі відрізняються від загальноприйнятних [5].

Ми поділяємо думку Т.Шамової, яка вважає, що пізнавальну активність слід розглядати і як "ціль діяльності, і як засіб її досягнення, і як результат" [4], яка поєднує відтворювальну, інтерпретуючу та творчу активність.

Д.Богоявленська розглядає інтелектуальну активність та виділяє три її рівні:

- репродуктивний, пасивний рівень – пасивне прийняття до дії завдання, яке визначається учителем. Незважаючи на активну, енергійну роботу, учень залишається у рамках визначеного способу дій. Діяльність носить стереотипний характер і на даному етапі не приводить до оригінальних вирішень поставлених задач;

- евристичний рівень відрізняється проявом інтелектуальної ініціативи, яка не стимулюється ні зовнішніми факторами, ні суб'єктивною оцінкою незадоволення результатами діяльності. Інтелектуальна ініціатива виражається у пошуку самостійних, нових шляхів вирішення поставлених задач, які раніше не розглядалися школярами. При цьому важливим є не скільки кінцевий результат (евристика), а процес, який до нього веде;

- креативний – вищий рівень інтелектуальної активності, при якому визначена школярами закономірність стає для нього не евристикою, не формальним прийомом, а самостійною проблемою.

І.Редковець визначає рівні пізнавальної активності у залежності від пізнавальної діяльності суб'єкта:

- репродуктивна активність характеризується готовністю учня до успішного оволодіння готовими знаннями;

- аплікативна активність характеризується готовністю до енергійної вибірково відтворювальної діяльності;

- інтерпретуюча активність характеризується готовністю до енергійного тлумачення, пояснення, розкриття змісту будь-чого;

- продуктивна активність, найвищий рівень активності, який характеризується готовністю до енергійного творчого створення чогось нового.

Але більшість учених виділяють тільки два рівні активності: відтворювальну (репродуктивну) і творчу (продуктивну).

Ряд дослідників (М.Данилова, В.Крутецький, М.Махмутова та ін.) підкреслюють генетичний зв'язок між активністю та самостійністю. "Активність школярів необхідна у всіх ланках навчальної роботи...активність передбачає самостійність думки школяра у тій чи іншій мірі" [1].

Розглядаючи взаємозв'язок активності і самостійності, слід підкреслити, що активність передбачає відповідний рівень самостійності думки учня. Разом із тим, розвиток активності створює необхідні умови для розвитку самостійності. Чим вище рівень розвитку активності, тим більш сприятливими будуть умови для зростання самостійності школяра.

Означена проблема простежується у роботах багатьох дослідників Н.Половникової, Д.Вількєєва, О.Савченка, І.Лернера та ін. Так, Н.Половникова вважає, що активність і самостійність тісно пов'язані як у процесі їх виникнення, так і в процесі розвитку. Активність розглядається нею як необхідна умова, визначальна зовнішня ознака зародження і розвитку самостійності. Нам імponує думка Д.Вількєєва, який зазначає, що справжньої активності не можна домогтися без розвитку у школярів самостійності. О.Савченко доводить, що пізнавальна активність і самостійність взаємно зміцнюють один одне. І.Лернер відмічає, що активність – це обов'язкова умова самостійності, так як не можна бути самостійним, не будучи активним.

Ураховуючи взаємний зв'язок активності і самостійності, М.Махмудов виділив чотири рівні активності:

1) рівень несамостійної активності;

2) рівень напівсамостійної активності (застосування знань у нових ситуаціях, пошук нових способів рішення завдань);

3) рівень самостійної активності (робота репродуктивно-пошукового характеру);

4) рівень творчої активності (самостійна робота, яка вимагає творчої уяви, логічного аналізу, відкриття нових способів рішення, висновків, узагальнень і т.д.).

Оскільки більшість дослідників визначають творчу активність як найвищий рівень пізнавальної активності школяра, процес розвитку творчої активності доцільно розглядати як саморозвиваючу систему взаємодії учителя-вихователя й учня-вихованця у різноманітних

видах соціально значущої діяльності: пізнавальної, трудової, спортивної, художньо-творчої тощо. Як уже зазначалося, процес формування творчої активності є процесом багатофакторним, де творча активність є підструктурою у структурі цілісного розвитку особистості. Активність є не просто діяльність, не її вид чи стан, це характеристика особистості, її самодіяльність, що стимулюється внутрішньою потребою. Крім того, відмінність між діяльністю й активністю ще й у тому, що діяльність – це перш за все необхідність, а активність – прояв особистісної сутності, яка диктується інтересами, потребами і проявляється у діяльності. Активність є проявом власної ініціативи і цілком залежить від бажання самої людини. Це й змушує нас говорити про необхідність розвитку активності.

Отже, можемо зазначити, що активність може функціонувати лише в усвідомленій, цілеспрямованій і бажаній діяльності, що призводить до прояву не формальної активності, а ініціативної, творчої. За такої умови може йти мова про цілісну особистісну установку як на зміст діяльності, так і на її характер, на її соціальну значущість, що супроводжується свідомою дисципліною, відповідальністю, ініціативністю, творчим напруженням.

Існує декілька підходів до визначення "творча активність":

- 1) особистісний (складна, комплексна характеристика особистості);
- 2) діяльнісний (інтегративна категорія, що перетворює діяльність у творчий процес);
- 3) особистісно-діяльнісний (активність є важливою характеристикою діяльності творчої особистості, що забезпечує її професійний зріст і саморозвиток).

Творчу активність школярів ми розглядаємо як вихід за межі простого копіювання у навчальній діяльності, як самостійну дослідницьку роботу, пов'язану з проведенням дослідів, спостережень, експериментів і т.д. При цьому особливий акцент робиться на самостійність мислення школяра, на методи та прийоми його пізнавальної діяльності, так як саме у процесі творчої активності найбільш яскраво проявляється індивідуальність учня. Творча активність як здібність до пізнавальної діяльності включає в себе потребу в умінні висувати оригінальні пізнавальні проблеми, завдання, знаходити способи їх вирішення, використовувати свої знання, вміння та навички у нових ситуаціях. Виявлення творчої активності може бути ситуативним (в певних умовах, ситуаціях) або інтегральним (постійне виявлення в різних видах діяльності).

Окремі аспекти прояву творчої активності у різних видах діяльності розглядаються у працях Д.Богоявленської, В.Букатова, І.Волкова, Л.Виготського, Л.Коваль, О.Коротєєвої, О.Котикової, О.Мойсеєвої, Н.Мезурнишвілі, О.Рудницької, Л.Єрмолової та ін.

Враховуючи такий багатоаспектний підхід до розуміння названих дефініцій, можна стверджувати, що у всіх положеннях помітна певна спільність прояву поняття "творча активність": це особистісне утворення динамічного характеру; воно не є окремою рисою особистості, а виступає інтегративною якістю, котра об'єднує у собі емоційні, інтелектуальні, характерологічні ознаки, проявляється в будь якій діяльності людини; є проявом самостійності, ініціативності, внутрішньою потребою людини.

Поняття "творча активність" розглядається як якість особистості (Н.Вишняков, Ш.Ганелін, В.Лозова, А.Матюшкін, Л.Новікова, В.Смагін); творча діяльність (М.Данилов, М.Махмутов, А.Люблинська); особлива особиста потреба (Л.Божович).

Отже, проаналізувавши різні підходи до визначення творчої активності у психолого-педагогічній науці, ми розглядаємо творчу активність як інтегративну якість особистості, зумовлену його біологічними, фізіологічними, психологічними, соціальними особливостями, що забезпечує можливість та готовність виконувати ініціативні, новаторські дії під час розв'язання будь-яких проблемних ситуацій або складних навчальних задач та зумовлює, в процесі самовираження, самореалізації та самовдосконалення, наявність нового, оригінального, ефективного результату.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Есипов Б.П. Самостоятельная работа учащихся на уроках /Б.П.Есипов. – М: Учпедгиз, 1961. – 239 с.
2. Кирсанов А.А. Индивидуализация учебной деятельности как педагогическая проблема /А.А.Кирсанов. – Казань: Издательство Казанского университета, 1982. – 224 с.
3. Педагогическая энциклопедия /Редакторы: А.И.Каиров, Ф.Н.Петров. – М: Советская энциклопедия, 1964. – Т.1 – 831 с.
4. Шамова Т.И. Проблемный подход к обучению /Т.И.Шамова. – Новосибирск: Западно-Сибирское книжное издательство, 1969. – 68 с.
5. Щукина Г.И. Педагогические проблемы формирования познавательных интересов учащихся /Г.И.Щукина. – М: Педагогика, 1988. – 203 с.

Грамагюк Е.В.

ПРОБЛЕМА РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКОЙ АКТИВНОСТИ ШКОЛЬНИКОВ В СОВРЕМЕННОЙ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ НАУКЕ

В статье дается определение понятию "активность", определяются составляющие активности школьников, рассматриваются уровни познавательной, интеллектуальной активности, взаимосвязь активности и самостоятельности.

Ключевые слова: активность, самостоятельность, творческая активность, уровни познавательной активности.

Gramatyuk H.V.

THE PROBLEM OF CREATIVE ACTIVITY PUPILS IN MODERN PSYCHOLOGICAL- PEDAGOGICAL SCIENCE

The article defines the concept of "activity", defined activity constituting pupils, examines levels of cognitive, intellectual activity, the relationship of activity and independence.

Key words: activity, independence, creative activity, levels of cognitive activity.

УДК 37.013.42

Ковнір О.І.

ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МОРСЬКИХ КУРСАНТІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ РЕВОЛЮЦІЙНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Проблема формування політичної культури студіюючої молоді набуває особливої актуальності в період революційної трансформації суспільно-економічних і політичних відносин у сучасній Україні, що відбувається в умовах тотальної зміни влади, посилення соціально-економічної нестабільності, широкого розгортання другої хвилі світової фінансово-економічної кризи в її вітчизняному різновиді й безперервного пошуку, разом з тим, мирних шляхів становлення національної свідомості і самосвідомості, утвердження української національної ідеї.

Ключові слова: соціально-політична ситуація в Україні, політична культура студіюючої молоді, особистість сучасної молоді людини.

Формування політичної культури безпосередньо пов'язане з процесом демократизації суспільства. Зріла політична культура є передумовою побудови громадянського суспільства, реальної участі широких верств населення в процесах організації суспільства. Практика розвинених демократичних держав показує, що саме розвинена політична культура, сформована в процесі політичної соціалізації всіх верств суспільства, є основою їх стабільного і динамічного функціонування. Відомо, що відсутність політичної культури